

ІНКЛЮЗИВНІ ПРАКТИКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ ДЛЯ МОЛОДІ: ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ПРОЄКТУ

Оксана Малярчук.

заступник директора з науково-
методичної роботи та проєктної діяльності
Тернопільська обласна бібліотека для молоді
maliarchuk.oksana2@gmail.com

У сучасних умовах трансформації українського суспільства, зумовлених війною, внутрішньою міграцією та зростанням соціальної вразливості населення, особливої актуальності набуває створення інклюзивного культурного середовища. Бібліотеки як відкриті публічні інституції відіграють важливу роль у забезпеченні рівного доступу до інформації, неформальної освіти та культурних послуг для усіх категорій населення.

Сучасна бібліотека дедалі більше трансформується у мультифункціональний простір соціальної взаємодії, де інклюзія стає не окремим напрямом діяльності, а базовим принципом функціонування. Інклюзивні бібліотеки виступають агентами соціальних змін, сприяючи інтеграції різних груп населення та формуванню згуртованого суспільства [1].

Проблематика інклюзії в бібліотечній сфері активно досліджується українськими науковцями. Зокрема, у працях вітчизняних авторів бібліотека розглядається як інклюзивний простір, що забезпечує доступність культурних послуг та інформаційних ресурсів [2].

Окремі дослідження акцентують увагу на впровадженні інноваційних технологій для людей з інвалідністю, зокрема осіб із порушеннями зору, що значно розширює можливості доступу до інформації [3].

Практичний досвід регіональних книгозбірень України свідчить про ефективність інтеграції інклюзивних підходів у соціокультурну діяльність, зокрема через проведення освітніх та культурних заходів [4].

Метою статті є узагальнення досвіду впровадження інклюзивних практик у діяльності Тернопільської обласної бібліотеки для молоді на прикладі реалізації культурно-освітнього проєкту.

Інклюзивний підхід у роботі Тернопільської обласної бібліотеки для молоді базується на принципах безбар'єрності, рівного доступу до інформації, поваги до різноманіття та орієнтації на потреби користувачів. Особлива увага приділяється молоді як соціальній групі, що перебуває в процесі активного формування цінностей та ідентичності. Книгозбірня позиціонує себе як відкритий простір для всіх категорій молоді, зокрема внутрішньо переміщених осіб, молоді з інвалідністю, ветеранів та осіб, які пережили травматичний досвід.

Фундаментом інклюзивної діяльності бібліотеки стала реалізація цільової програми впродовж 2002-2008 років «Бібліотека – користувачам з інвалідністю». У межах програми в 2002 році було облаштовано перше автоматизоване робоче місце з доступом до Інтернету та безкоштовних програм екранного доступу для людей з інвалідністю, представників маломобільної групи населення. У рамках програми бібліотека започаткувала ряд послуг, апробувала різні форми та методи роботи з цією категорією користувачів, зокрема однією з важливих послуг, спрямованих на забезпечення доступності, стала послуга «Домашній абонемент» – доставка книг користувачам, які не мають можливості відвідувати бібліотеку особисто. Це люди з інвалідністю, люди похилого віку, маломобільні групи населення. Така послуга дозволяє підтримувати зв'язок читача з бібліотекою і робить читання доступним незалежно від життєвих обставин.

У 2008 році в бібліотеці було відкрито інформаційно-комп'ютерний центр для людей з порушеннями зору в рамках програми «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)» за фінансової підтримки Посольства США в Україні. Центр був обладнаний спеціалізованою тифлотехнікою із програмним забезпеченням: трьома автоматизованими робочими місцями з доступом до Інтернету; дисплеєм Брайля «Focus 40 Blue»; портативним збільшувачем «Pearl»; тифлофлешплеєром Plectalk Linio; спеціальними програмами для роботи за комп'ютером: програмами екранного доступу JAWS, Magic professional, OPENbook. Першими користувачами Інтернет-центру стали учні та вчителі Тернопільського консультпункту Київської міжобласної заочної школи для незрячих і слабоворих [5].

З 2025 року на сайті бібліотеки встановлено віджет із налаштування доступності. Зокрема, є спеціальний значок, який відкриває панель адаптації інтерфейсу, що дозволяє змінювати розмір шрифту, контрастність, кольорову гаму та інші параметри для зручнішого користування сайтом особами з різними можливостями.

Впродовж вересня – листопада 2025 року Тернопільською обласною бібліотекою для молоді було реалізовано інклюзивний проект «Читай. Мрій. Дій: простір можливостей» у межах грантової програми «Згуртованість через культуру», яка впроваджується Українським культурним фондом та фінансується Швейцарсько-українським проектом «Згуртованість та регіональний розвиток України», UCORD, що втілюється за підтримки Швейцарії через Швейцарську агенцію розвитку та співробітництва компанією NIRAS Sweden AB. Важливими партнерами також стали Тернопільська обласна військова адміністрація та Департамент культури та туризму Тернопільської ОВА, які забезпечили співфінансування проекту.

Мета проекту: перетворити існуючий літературний простір бібліотеки на інклюзивний культурний хаб, відкритий для всіх категорій населення, зокрема, людей з інвалідністю, ВПО, молоді, людей поважного віку – шляхом створення доступного безбар'єрного

середовища, розвитку творчих здібностей, підтримки читання і забезпечення культурного діалогу в громаді та активного поширення інформації про нові інклюзивні послуги.

У межах проєкту створено три інклюзивні робочі місця з тифлокомплексами, столами з електрорегулюванням висоти та ергономічними кріслами; придбано 10 книг шрифтом Брайля, які поповнили полиці вітрини інклюзивного читання; встановлено пандус для безбар'єрного доступу до бібліотеки.

Загалом проведено 11 різнопланових заходів, до яких було залучено 319 осіб з числа людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, людей поважного віку (60+), представників молоді (14-35 років), інших мешканців громади, а саме:

- одну презентацію проєкту;
- два тренінги з цифрової («Бібліотека без бар'єрів: знайомство з тифлотехнікою») і три тренінги з медіаграмотності («Не вір – перевір! Як розпізнати фейк і залишатися медіаграмотним», «Штучний інтелект без ілюзій: як користуватися розумно», «Критичне мислення в епоху токсичного контенту»). На постійній основі нашими спеціалістами надавались різнопланові консультації для користувачів, що дало можливість молоді, внутрішньо переміщеним особам, людям поважного віку та людям з інвалідністю здобувати нові знання й навички;
- дві творчі зустрічі (з незрячим поетом Романом Фещаком та поетом, журналістом Тарасом Бураком);
- два засідання літературного клубу (на теми «Ціна дому: тема вимушеної (е)міграції в сучасній українській літературі» та «Убите слово»), де учасники, зокрема з числа ВПО, обговорили тему вимушеного переселення в сучасній літературі та творчість сучасних письменників, чиї життя обірвала російсько-українська війна;
- один захід для молоді, людей з інвалідністю, ВПО, людей поважного віку у форматі «жива бібліотека» «Слова, що об'єднують», де «живими книгами» стали незламні жінки, чиї долі та слова надихають (Ганна Гайворонська – членкиня НСПУ, родом із Луганщини, нині мешкає в Тернополі. Її «книга» – «Коли Луганщина замріяна всміхнеться»; Іванна Гриців – письменниця, громадська активістка, волонтерка. Її «книга» – «З Україною в серці»; Ірина Скасків – ветеранка російсько-української війни, літераторка, громадська діячка. Її «книга» – «Голос душі: жити, вірити, любити»; Зоя Головатюк – військовослужбовиця ЗСУ, членкиня Асоціації письменників Західного регіону. Її «книга» – «#СталеваЛеді»).

Для поширення інформації про реалізацію проєкту використовувались різноманітні інструменти комунікації, що забезпечили широке інформаційне охоплення аудиторії: сайт бібліотеки, зокрема було створено окремий розділ про можливості та життя проєкту [6], а також сторінки бібліотеки у Facebook, Instagram, Youtube, Tik Tok, де системно публікувалися анонси, фотозвіти, дописи, відгуки учасників та

відеоматеріали. Інформацію про події поширювали також місцеві медіа, партнери, лідери думок та авторитетні особи зі сфери культури, освіти, місцевого самоврядування, соціального сектора. Тісно співпрацювали з закладами освіти м. Тернополя, а також з організаціями, що працюють з людьми з інвалідністю, внутрішньо переміщеними особами, молоддю та іншими вразливими групами. Було створено проморолик про можливості простору та нові послуги бібліотеки [7].

Наш простір і надалі залишається відкритим для різних соціальних груп, сприяючи культурному обміну, творчому розвитку та посиленню соціальної згуртованості. Досвід впровадження культурно-освітнього проєкту «Читай. Мрій. Дій: простір можливостей» засвідчив, що навіть локальні ініціативи можуть мати відчутний соціальний вплив і сприяти формуванню більш відкритого та інклюзивного суспільства.

Інклюзивні практики у діяльності Тернопільської обласної бібліотеки для молоді підтверджують високий потенціал бібліотек як центрів соціальної інтеграції та підтримки молоді. Реалізація таких проєктів сприяє не лише особистісному розвитку учасників, а й зміцненню соціальної стійкості громади. Водночас подальший розвиток інклюзивних ініціатив потребує системного підходу, міжсекторальної співпраці та впровадження інноваційних методів роботи з користувачами.

Список використаних джерел:

1. Тюркеджи, Н. С., Мар'їна, О. Ю. Інклюзивна бібліотека як агент змін у суспільстві // Вісник Харківської державної академії культури. Харків, 2023. № 64. С. 84-94.
2. Гуменчук В. В. Сучасні бібліотеки України як інклюзивний простір: промоція читання та популяризація книги // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія, 2022. № 3. С. 14-19.
3. Волкова А., Харахаш О., Сиволап О. Інклюзія в цифрову епоху: бібліотечні послуги для людей з порушенням зору // Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі : матеріали наук.-практ. конф. Харків, 2025. С. 65-69.
4. Шатрова М. Інклюзивні практики в соціокультурній діяльності Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку, 2025. № 50. С. 412-419.
5. Середа П. Інформаційна соціалізація користувачів із порушенням зору // Згадати все : знакові події та досягнення бібліотеки за 40 років діяльності : зб. ст. / Терноп. обл. б-ка для молоді ; редкол.: Л. Гук, І. Грицишин, Т. Федорович [та ін.]. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2020. С. 65-67.
6. Читай. Мрій. Дій: простір можливостей. URL: <https://tobm.org.ua/chytaj-mrij-dij-prostir-mozhlyvostej/> (дата звернення: 25.03.2026).
7. Проморолик проєкту. URL: https://www.youtube.com/watch?v=g-hV-cM_oxw (дата звернення: 25.03.2026).